

Nemzeti Társalkodó

September 9dik napján 1834.

F e l e l e t

Az 1834dik esztendő' első fél esztendei Nemzeti Társalkodó' 20. 21. 22dik számjában megjelent Feleletekre. (Folytatás).

B). A második f. e. május 20dik és 21ik napjain megjelent Feleletnek bírálása.

Motto: „Szeretni kell a' Törvényt, mert az a' holdog Haza hol a' törvény igazgat.“ Törvénybeli gyakorlás mutató táblája, ajánló beszéd 2dik lap 1ső rend.

Többször és figyelemmel olvasta által Értekező F. úr feleletét, 's még is kéntelen megvallani, hogy azon vezér-elmet, melyet F. úrnak mint bírálónak követni kellett volna — feltalálni nem tudá, — a' nélkül pedig egy ész szülte munkát érteni 's következőleg értelmesen bírálni bajos, sőt szinte lehetetlen. Értekező abban az alázatos vélekedésben vagyon, hogy ha F. úr az ő Értekezését nem sajnállotta volna legalább annyi figyelemre méltatni, a' mennyi valamely tárgynak felfogására megértésére szükséges-

képpen megkivántatik, 's ha Felelete egy ilyen felfogás 's hideg megfontolás, nem pedig a' gondolatokat csak eldarabolva producalo inkább lyricus mint juridicus raptus szüleménnyé lesz vala, akkor Értekező is F. úr Felelete tartalmának felfogásában, 's hihetőleg annak birálásában is szerencsésebb lett volna.

Minden kérdő iránt igazságtalan a' Felelő ha kérdésére meg nem egygyezőleg teszi feleletét, mert felelni ugyan nem mindenkor kötelesség, de kötelesség megfontolva, az az a' kérdéssel megegyezőleg felelni annak, a' ki a' halgatás jussával élni nem akarva-felel. Az Értekezésben fel tett kérdés célja a' vala, hogy az arra teendő feleletek által egy polgári állásunkat még igen is közlelről érdeklő igazság felől a' közönség felvilágosittassék; ennél fogva az arra tett feleletek azzal csak úgy lehetek volna megegyezők, ha az Értekezésben foglalt állítás vagy helyben hagyólag igazoltatott volna, vagy ha nem, annak taglalása minden azt támogató erősségeknél pontonkénti czáfolása útján intéztetett volna. Telyesítette é ezt F. úr és mennyiben? e' jelen birálat folyamájában fel fog világosodni a' részre hajlás nélkül itélni tudó olvasó előtt. Értekező nem csak a' kérdő, hanem önn maga iránt is igazságtalannak nevezi azon felelőt, a' ki nem eléggé késedelmező egy oly felelet közre bocsátásában, a' mely össze nem férhető ellenkezéseket, érthetetlen dolgokat, 's csaknem

szántszándékos elfatsarásokat foglal magában, 's azt hogy F. urat ezen tekintetben igazságtalannak lehetne tartani, a' következőkben kívánnya bé is bizonyítani a' mennyiben állítja, hogy

I.) *Feleletében egymással össze nem férhető ellenkezések fordulnak elő* — p. o.

1). F. úr a' 328 és 329 lapokon előterjeszti a' szokás kívánatosságait, melyeknek a' Prol. 10 Titulussával leendő egybenhasonlítása meggyőzhet mindenkit a' felől, hogy azok nem positiv törvényből vagynak merítve, hanem F. úr *subjectiv* meggyőződésének szüleményei; ezen kívánatosságok közé számláltatik az f) pont alatt az, hogy *Időmulás erősítse-meg a' szokás törvényt*; 's még is ugyan azon F. úr a' 329 lapon kezdve a' 330 lapon folytatva *subjectiv* hite szerént demonstrálgatja, hogy a' szokás törvényre semmi időmulás nem kívántatik. — vagy talán nyolczadik pont alatti erősségével megegyezőleg az időmulásra az össze egygyezés publicitássát érti F. úr 's annak esztendőkhöz szabott határát nem esméri el? így sem szabadulhat ki a' *contradictio* szövevényéből; mert az időmulás' képzetében már szükségesképpen benne van az idő meghatározottsága elannyira, hogy egy oly időmulás, melyben nincs meghatározva azon idő, melynek el kellett mulni minek előtte az időmulás képzete születhetnék, maga magában véve már *contradictio*.

2). F. úr a' 340dik lapon ezt mondja : „Az egész, azaz a' haza által hozatott szokás törvény enyészetheti-el a' törvényt“ — más helyt a' 334dik lapon esmét ezt mondja: „A' Fejedelem és Nemzet külön-szokás-törvényt bé nem hozhat.“ Hogy lehet e' két állítást egyeztetni? ha a' Nemzet, mely az F. úr vélekedése szerént is *Hazát* jelent, semmi szokás törvényt bé nem hozhat, az általa béhozott szokás törvény miként enyészethesse-el a' törvényt? megfogni nem lehet, vagy talám F. úr a' *Hazát*, a' Fejedelemből és Nemzetből álló Törvényhozói testet érti? így valami nagy bajjal kivergődhetnék ugyan a' *Contradictio* tekervényéből, de bizony a' határozatlanság vermébe esnék így is, a' mi amannál kevéssebb tiszteségesebb hibája egy bíráltnak.

3). F. úr felelete folytában több helyt tulajdonit a' szokásnak törvént rontó erőt, azomban a' 329 lapon azt mondja a' szokásról „a' Nemzetnek alkotványát fenntartó sarkalatos törvényekkel nem ellenkezhetik.“

Itt is *contradictio*t tanál Értekező, 's méltán is mind addig, mig F. úr megmutatja azt, hogy akár *jure naturali* akár *jure positivo* van es volt *jussa* a' sarkalatos törvényeket a' szokás rontó ereje ellen más törvények felett bátorságositottaknak tartani, a' mit bajoson vagy talán éppen nem is mutathat-meg, ugyan is

a). tudva vagyon az *jure naturali*, hogy az okosság előtt a' törvény mint törvény

egyaránt szent és sérthetetlen a' mennyiben egyik törvény éppen úgy korlát a' mások jussai sértésére hajlandó testiség ingerei ellen, mint a' másik, 's a' korlátolt jussok' minémüségi külömbsege az azok tiszteletben tartattatása aránti kötelesség' kötelezését különbözö erejüvé úgy nem teheti, valamint attól hogy arany vagy vas vagyon a' más ládájában, nem függ annak felverését gátló tilalom nagyobb vagy kisebb ereje.

b). Tudva vagyon az is *jure positivo*, hogy honnyi törvényünk a' sarkalatos és nem sarkalatos törvények közt határ lineát még nem huzott, kétségen kívül azért mivel minden törvényeket egyaránt sérthetlenneknek kívánt tartatni: vagy talán az 1791-beli törvény cikkelyeket megerősítő levél ezen szavaiból „*ac pro fundamentali ejusdem Principatus lege ipsis confirmavimus*“ okoskodva, azon esztendőbeli 64 articuluskat sarkalatosoknak kell tartanunk? ám legyen, de így a' Bosnyák Márton Indigenatussáról szóló 63dik, a' Seriesről szóló 50dik art. éppen úgy sarkalatos, mint a' Leopoldinum Diplomát magában foglaló 2dik art. Mi lesz így a' sarkalatos és nem sarkalatos törvények közti positiv külömbség? Vigyázni is kell az illetén okoskodással, mert ezen csupa betü szerénti magyarázatból könnyen következtethetnék az is, hogy az 1791-beli t. cikkelyeken kívül több sarkalatos törvényeink nem is volnának, mely mint sem köz hitelességet nyerjen, azt hiszi Értekező,

hogy maga F úr is készebb lessz azt állitani inkább, hogy minden törvényeink egyaránt sarkalatosok. — Nem lévén honni törvényeink által positive megkülömböztetve a' sarkalatos és nem sarkalatos törvények egymástól 's azoknak egyaránti szoros megtartását sürgető polgári kötelesség ugyan az lévén: akkor a' midőn F. úr a' Verböczyben elő forduló némely törvény cikkelyek szóbeli 's az egész törvényes rendszertől isolálva vett értelméből, különösön a' 531 lapon felhozott 2 R. 2 sz. ezen szavaiból, *usus realis et continuus saepe tollit legem* — azt következteti, hogy a' szokásnak törvényrontó ereje van és lehet de jure; ezen törvényt rontó erőt ki kell hogy terjessze mind a' sarkalatos mind a' nem sarkalatos törvényekre egyaránt, annyival is inkább, mivel a' felhozott helyeken ezen kitételek *saepe legem tollit, derogat legi* hogy csupán, a' nem sarkalatos törvényeket jelentsék, a' sarkalatosokat pedig magok alatt ne foglalják megmutatni annyival kevesebbé lehet, mivel logice is a' mi *genusról* mondatik, mondatik az a' *speciesről* is. A' dolog illetén állásában két út van csupán a' *Contradictio* szövénnyei közül lehető kibonyolodásra u. m. vagy azt kell állitani, hogy a' szokás törvényt rontó erővel de jure éppen nem bir 's következés képpen sem a' sarkalatos sem a' nem sarkalatos törvényeket meg nem semmisitheti: vagy azt kell állitani 's egyszersmind *juridice* meg is mutatni, hogy a' szo-

kás törvényt rontó erővel de jure birhat 's következésképpen, mind a' sarkalatos mind a' nem sarkalatos törvényeket megsemmisítheti. Értekező az első útát a' józan okosság kívánatival, mind a' positiv törvények céljával megegyezőnek tartván, követte, a' második úttól, mely a' polgári létel temetőjébe vezet, a' józan ész, tiszta akarat, iródzik. —

II.) *F. úr feleletében merőben érthetetlen dolgok is fordulnak elő*, p. o.

1). F. úr a' 324dik lapon ezt mondja: „Minden különnek az okosság, lelkiesség, erkölcsi erő foglalatosságai munkásságaiiban vagyon egy bizonyos szokása. A' különök együttiségének is a' *hol egy commune sensoriumban össze jönnek az okosság lelkiesség (ez akkor vallás) erkölcsi erő, lenni kell is vagyon is szokása.*“

Három dolog érthetetlen Értekező előtt ezen néhány rendekben a) mi jusson coordinálja F úr az okosság, lelkiesség, erkölcsi erő foglalatosságait, az okosságnak a' lelki esmérettől, ennek az erkölcsi erőtől izolált foglalatosságai nincsenek, vagy talán az okosságon a' lélek eszmélő, a' *lelki esméreten és erkölcsi erőn* pedig a' lélek cselekvő munkásságát kívánta érteni? úgy de így sem lehete a' lelki esméretet az erkölcsi erővel mint külön cselekvési principiumokat coordinálni, midőn e' kettő úgy áll egymáshoz mint ok és okozat. b) A' különök együttiségében miként jöhessenek össze egy

Commune sensoriumban az okosság, lelki esméret, erkölcsi erő? megfoghatatlan. Ugyan melyik az a' *commune sensorium* a' polgári társaságban, a' mely úgy össze szedné minden különök okosságát, lelki esméretét erkölcsi erejét mint a' gyújtó üveg a' napsugárait? 's osztán ha ezen F. úr szerint megkülönbözött három erők, elébb a' polgári társaságban jönnek össze egy *commune sensoriumba*, ez arra mutat mintha az előtt azok nem lettek volna egy *commune sensoriumban* egyesülve, holott a' köz tudat szerint is Értekező csekély filozofiai esmérete után bátran meri állítani, hogy minden individuumban az okosság az a' *commune sensorium*, melyben a' lélek minden tehetségei egyesülve vagynak, c). de még sokkal érthetlenebb az, hogy minekutánna a' polgári társaságban lett egyesülés után megtörténik ama' megfoghatatlan *commune sensoriumban* össze jövése az okosságnak, erkölcsi erőnek és lelki esméretnek, ez akkor azonnal *vallássá* válik; mert a' *commune sensoriumban* már egyesült *lelki esméretre* nézve tett azon jegyzés, hogy az *ekkor vallás*, megfoghatatlansággal határos csudá dolgokat jelenthet u. m. jelentheti azt, hogy F. úr vélekedése szerint a' társaságba lett lépés után már az individuumoknak nincs lelki esmeretek a' mennyiben az már *vallássá* vált, jelentheti azt is, hogy a' *vallás* csak a' polgári társaság szüleménnyé, a' mennyiben a' lelki esméret csak a' *commune sensorium-*

ban lett egyesülés után vagy is a' különök együttlésében lessz vallássá'sat. — Vagyon a' filozofálásnak egy kis Hazánkban fájdalom nem esmérletlen neme, mely nem annyiban a' hideg megfontolás mint külső ingerek által hevített ábrándozás útján iparkodik a' felséges mondásoknak közönséges emberi ész által meg nem mászható magosságára, quocunque demum modo, felhatolni, minden jutalmát az izzadságos munkának csak a' bámulás végett interteneált sodalesek *putcre, bene, recte*-jökben keresve és tanálva. Szélesedhetik é ezen az úton az igazságok országa - nemesedhetik é a' szív érzése-egyszóval elérődhetik é a' józan filozofia czélja? itélye-meg akárki. —

2) F. úr a' 326 lapon azt mondja: „A' szokás törvénynek vagyon az írott törvént eltörölhető ereje. Erős és szép ellenvetés, hogy a' törvény hozó test által hozott törvént meg kell tartani: tehát azt megrontható szokás bé nem hozattathatik, különben a' szokás a' törvént kijáztodhatja és csufolhatja. Ez az ellenvetés megczáfolhatatlan a' *tökéletes alkotmányu társaságban*, hol a' törvényhozó és birói tettek nem hibáznak és össze nem ütköznek. *De ember nem angyal polgárokból álló nem tökéletes alkotványu társaságban*, az az ellenvetés maga egészségében fenn nem állhat.“

Értekező F. úr ezen állítását az érthetetlen dolgok rubricájába iktatni kéntelen vala, a' mennyiben azt álitja, hogy csupán egy

elmés 's a' polgári társaságról mind a' priori mind a' posteriori formált képzeleteinket meghamisítani képes demonstratio adhatna ennek értelmet. Értekező éppen azért érzi hazafiui kötelességének a' szokás törvényről közre bocsátva értekezésében honnyi törvényink szavából és lelkéből megmútatni azt, hogy írott törvént rontó szokás de jure nem létezhet, mivel tudta és tapasztalta, hogy szeretett hazája *ember nem angyal polgárokból álló nem tökéletes alkotmányu polgári társaság*. Az angyal polgárokból álló tökéletes alkotmányu társaságban vagy éppen nincs szükség positiv törvényre, a' józan okosság minden angyal polgár lelkében kinyilatkoztatván a' cselekedetek örök 's sérthetetlen törvényeit; vagy ha van is — az angyal polgárok testiség ingereitől ment akarátja erkölcsi telyes tisztaságánál fogva, azon positiv törvények sérthetlensége elannyira biztosítva kell hogy legyen, hogy a' törvény sértés lehetőségéről még csak gondolkodni is felesleges lenne. De minthogy angyal polgárok nem léteznek, 's azoktól alkotott tökéletes alkotmányu társaságok a' mennyire tudnunk lehet nincsenek: emberi módon okoskodva a' polgári társaságoknak positiv törvényre, az az oly korlátra, mely a' testiség ingerei által izgatott akaratot mások jusai sértésére intézett törekedésében meggátolja, viszatartóztassa, szükségek van. Az akarat sérteni kész ezen törekedése annál veszedelmesebb az egyes polgárban éppen úgy mint a'

polgárok egyesületében, mentől nagyobb a praepondiuma a' testiségnek a' lelkiség felett; vagy is, mentől kevesebbé van kimívelve az akarat; ebben a' mértékben kell tehát erősítettödni az annak feltartóztatására rendelt korlátnak vagy törvénynek is, egy oly polgári társaságban, melynek czélja a' jusok-bátorságának biztosítása. A' törvény ereje pedig nevededik, annak sérthetelensége biztosításának öregbítésével vagy is az által, hogy az annak megsértésével történt bár mi cselekedetek nem létezőknek tekintetnek, sőt még azoknak elkövetői büntetés alá is vettetnek. Az akarat miveletlenségének és az azt kormányozó törvény erejének ilyen egymástuli függésben kelletvén lenni, mi lehet természetesebb mint az, hogy mentől miveletlenebbek egy társaságban az emberek, annál biztosítottabbnak kell lenni a' törvény sérthetelenségének is, a' mi csak is úgy érődhetik-el, ha az egyes polgárok, 's azoknak egészsége ébrett figyelmesszüntelen arra vigyáz, hogy törvénnyel ellenkezőleg a' társaság kebelében semmi se történhessék mind addig, míg csak is a' törvények szoross megtartása által fejthető erköltsi erő a' tökéletesség azon pontját el nem éri, a' midön a' kimivelt egyes akarat a' köz akarat karakterével kezd bírni, 's a' ne talán megavult törvény kikerülése nem szülheti a' korlátlan önnkény kicsapongásai veszedelmét. Ezen idő pont ha valaha elérődhetnék, akkor értekező is megengedné, hogy

lehetnek oly boldog társaságok, melyeknek polgárai erettsége nem teszi ugyan veszedelmessé azt, hogy irott törvényel ellenkező szokás divatozzék; de azt akkor sem fogja elesmerni, hogy a' törvény elleni cselekvés azért mert nem veszedelmes sőt talán hasznos következésü, megtörvényesítettnek nézethessék a' mennyiben a' maga magával mindég megegyező józan okosság, a' törvény eránti engedelmség köteletségét a' haszonnak vagy károsnak változékony képzetein valamint nem építette eddig úgy soha sem is fogja építeni, a' célnak meg nem felelő törvényeknek czélarányosabbakkali nem megromlását hanem felcserélését parancsolván.

3) F. úr a' 540dik lapon ezt mondja: „A' bizonyos nemzet törvényhatósága, közönséges szokás törvénye fennállhat a' maga körében a' többinek sérelme nélkül: *ha nincsen törvény, magyarázhatja-el törölheti maga kebelében az irott törvényt is, de az ország köz törvényeit nem magyarázhatja-el nem törölheti, hanem ezekkel egyezni kell.*

Azt érti értekező, hogy minden külön közönségnek szokás törvénye, a' más közönségek szokás törvénye sérelme nélkül fennállhat; de azt nem érti 's nem is értheti teljesen, hogy az illetén szokás törvény mi módon magyarázhatta, törölhesse-el az irott törvényt a' maga kebelében azon esetben *ha nincsen törvény*, hiszem azt a' mi nincs, sem magyarázni sem eltörölni még eddig nem lehetett, *sed omnia jam fiunt 'sat.*

4) F. úr a' 347. lapon azt mondja: „A' törvényhozó test két főrészeinek halgató össze-
ve egyezéséből született *törvény szokást*,
a' törvényhozó testnek két főrésze által in-
nepélyesen hozott, kihirdetett *törvénnel*,
azon összevetésben képelem, melyben va-
gyon a' *szív a' lélekkel*.“

Ezen hasonlítás magában véve ugyan ért-
hető lenne, de érthetlenné válik mihelyt
az F. úr szokás törvényről megfogásaival össze-
vetetik. Mert ugyan is a' *szívet* nem phy-
siologice hanem F. úr intézete szerint is *tro-
pice* véve, mint érzések organumát, a' lel-
ken pedig értve magát az okosságot, ha a'
hasonlítás érthető úgy a) *a' szokás törvény
az írott törvény alá vagyon rendelve* éppen
úgy mint kell, hogy a' lélek kormányja alá
légyen rendelve a' szív; e' pedig egyben nem
fér F. úrnak a' 525. lapon lévő azon állítá-
sával, mi szerint a' szokás törvénynek éppen
akkora hatóság tulajdonittatik mint az írott
törvénynek. b) *a' szokás törvénynek nem sza-
bad az írott törvényt megrontani* éppen úgy
mint a' szívnek a' lelket; a' mi esmét egy-
ben nem fér F. úrnak a' 526dik lapon lévő
azon állításával, mi szerint a' szokásnak í-
rott törvényt rontó erő tulajdonittatik. c)
*az írott törvénynek bizonyosabbnak kell len-
ni mint a' szokás törvénynek* valamint a' lé-
lek bátorságosabb kalauz a' csalódások alá
vettetett szívnél; a' mi ellenkezik F. úrnak
a' 541dik lapon lévő azon állításával, mi
szerint a' szokás törvényről ezt mondja: „az

bizonyosabb mint az országgyűlésének egyszerűre hozott, a' próbát ki nem állott és a' következtetésektől függhető törvényre. Mely állítása F. úrnak valóban megérdemlette volna, hogy külön pontra méltattassék az értetlenségek, a' kötelesség szerénti rövidségnél fogva szélesebbre nem terjeszhető, osztályában. Csak azon kérdést terjeszti e' részbe értekező F. úr elejébe: hogy ha a' bizonyosságon akar a' törvény meghatározott értelműségét, akár czélarányos hatóságát érteni, ugyan az egy ország minden oldalu érdekeit repraesentáló, a' tudás és tapasztalás iskolájában kiformalódott 's birói hivatalt is gyakorolható tagokból állani kellett országgyűlése által, a' haza szükségeinek kívánatinak megfelelőleg hozott írásban foglalt 's éppen azért értelmi meghatározottsággal bírható 's a' közönség által érthető írott törvénynél, — miként tarthatja bizonyosabbnak azon szokás törvényt, mely több ítéletekben éppen azért különböző alakban csak idealiter létez, mint a' hasonló, de egymással soha telyesleg meg nem egyezhető kérdéseket eldöntő ítéletek vezér elve, mely leírva nincs 's következésképpen meghatározott értelmű soha sem lehet az eldöntött kérdések individualitássához a' birói subjectivitássához képest különböző magyarázatok alá jöhetvén, egy szóval a' mely inkább csak tradition mint kritika alá vonható tudáson állhat azon kívül, hogy egy oly zárt test productuma, mely a' profe sio mechanismus-

sánál fogva az egész polgári alkotmány szemmel tartására megkívántató tekintet szabad szellemével sem bírhat?

III). *F. úr feleletében erőszakos elfacsarások fordulnak-elő — p. o.*

1). *F. úr a' 533 lap-on azt mondja: „Azon állítás hogy a' kiváltságok nem alapíthatnának közkötelezésü erővel bírható rendszabást, vagy törvényt: ha a' fejedelem hatalmából indulnak és mások jusa sérthetetlen? sérti a' Felség jusát, a' H. T. 2. P. 7. 8. 9. 10. 11. 12 szakasszait; és minden nemes embernek a' birtokát akarja mozgatni; a' mit sem Basta sem Mihály vajda nem intézett.“*

Hogy a' részre hajlástól ment olvasó helyes-képzetet formálhasson magának F. úr ezen csudálatos 's valóban gyanút gerjeszthető agendájáról, szükségesnek látja értekező felhozni értekezéséből szóról szóra azon helyet, mely F. urat ily szörnyü elfacsarásra, 's ezen csak Sp. ország régibb év könyveiből, esmeretes szaglodási ügyesség kitüntetésére lombantotta. Értekező azon állítása bém bizonyíttására, hogy a' H. K. 2 R. 6 titulusában csak a' Verbőczy előtti jus consuetudinariumnak kút fejei számláltatnának elő historice, nem pedig honnyi törvényeink mostani kútfejei foglaltatnának-bé egy általjában, az azon titulusban előszámlált kútfejeket rendre bírálgtván, különösön a' privilegiumokról vagy is kiváltságokról azt állította: „hogy a' privilegiumok, melyekből

a' 10dik §. szerint *certa pars consuetudinis nostrae progressum habuit* és nem *habebit*, a' *Verböczy* értelmében vett és írott törvényt rontó *consuetudót* nem alapíthatnak világos a' H. K. 2. R. 11. titulussából, melyben az olyan *privilegiumról*, *quod juri communi ac constitutioni generali praejudicare dignoscitur* a' mondatik, hogy *hujusmodi privilegium non valet*. De nem alapíthatnak a' *privilegiumok* más közkötelezésü erővel bírható rendszabást vagy törvényt is, mert a' *privilegium* adás a' fejedelem kirekesztőleg gyakorolható jusa a' H. K. 2. R. 9. T. szerint, a' törvény pedig a' nép és fejedelem közös factuma a' H. K. 2. R. 3. T. szerint.

Kettő van az értekező állításában 1). A' *privilegium* írott törvénnyel ellenkező írott törvényt rontó nem lehet 2). A' *privilegium* írott törvény gyanánt nem nézet-tethetik, mert az a' fejedelemnek külön factuma lévén, az írott törvény azon *essentialis* characterével nem bír, mi szerint annak a' nép és fejedelem közös factumának kell lenni. Mind két állítás, nem pusztá okoskodás szüleménnyé, hanem kijelelt honnyi törvények szavainak csupa magyarosítása.

Már kérdi értekező, volt é, lehetett é F. úrnak jusa azon állítást a' nélkül hogy annak megczáfolásába belé ereszkedett volna, *felsőj jusát sértőnek és minden nemes ember birtokát mozgatni akarónak* bélyegezni, nem csak, hanem azt még a' Bástá és Mihály vajda borzadással említhető 's nemzeti

átokkal sujtolt fekete tetteiknél is feketébb alakban állítani akarni az olvasó közönség elejében?? — Felség jusiai sértésével, a' nemzeti birtok mozgatásával tehát polgári jelen alkotmányunk veszedelmeztetésével méltatlanul vádolni valakit, nem kicsiny dolog, a' nem csak az ítélő tehetség ködös borultságára, hanem az akaratot mozgató szívnek olyatén minémüségére is mútat, mely szokás vagy szoktatás által eléggé megerősödött ott is halálos vétkeket keresni, találni, a' hol a' béhálozott igazság nyomozására intézett legszentebb hazafiai kötelesség telyesítésének, jusa lehet a' hazafiság el nem zálogosított tüzétől melegülő lelkek helyben hagyására számolni. — Legyen F. úr meggyőződve a' felől, hogy a' bírálás határain túl csapongott ezen tette, csupán a' szánakozással párosított, nevetséges' érzését ébresztette-fel értekező keblében, mely hálá az égnek, még eddig nem esméri a' polgár társaink képzelt botlásában vétek nyomdokaira akadni kész indulat ádá az örömeit.

2). F. úr a' 553 lapon azt mondja: „*Azon állításnak hogy a' szokás törvény ma létellel nem birhatna, ellene mond, a' sub nro. 1. 2. 3. 'sat. törvények csoportja.*

Itt is elfatsarás van, a' mennyiben értekező állítása ezen szókkal fejeztetik-ki: „*A Verböczy értelmében vett szokásos törvény (olyan t. i. mely irott törvényt rontó erővel bírna) már most létellel azért sem bír*

hat, mivel nem születhetik. Szokás törvény és Verböczy értelmében vett szokás törvény. Értekező vélekedése szerént egymástól különböző képzetek; mert ha tetszett Angolország nagy hangú példájával F. úrnak élni, járjon végére 's úgy fogja tanálni, hogy ha vagyon is Angolországnak szokás törvénye (melynek azonban az F. úr vélekedése szeréntitől különbözőnek kell lenni, a' midőn közönségesen tudatik az, hogy a' polgáriszabadság ezen classicus földén a' magokban véve vétkes cselekedetek sem büntettetnek-meg ha irott törvény által tilalmazva nem voltak) de anélkül az irott törvény betűszerénti megtartásáról csak nem példa beszéddé vált ezen alkotmányos országban, irott törvényt rontó ereje hogy volna, értekező mind addig el nem hiszi míg az ellenkezőről pusztá állításnál erősebb okok által meg nem gyözetik. Így lévén a' dolog állása, az F. úr által halmozott törvénybeli citatumok nem gyengítik az értekező állítását, melyeket valóban könnyebb is vala felsorolni, mint az értekező által vélekedése támogatására előhozott törvényes erősségek czáfolásához nyulni, pedig abban állott volna a' valódi bírálás tiszte és köteleessége.

3). F. úr a' 334 lapon ezt mondja: „A' fejedelem és a' nemzet külön szokás törvényt bé nem hozhat, kétséget nem szenved; *de hogy a' nemzet és fejedelem együtt bé ne hozhassa olyan valóságatlan mint az, hogy*

együtt törvényt ne hozhassanak, a' mi a' H. T. 2. R. 3. Sz. is ellenkezik. "

*Hogy a' nemzet és fejedelem együtt véve szokás törvenyt bé ne hozhasson. Értekező nem emlékezik hogy állította volna valaha és valahol. Azon állítása értekezőnek, melyet F. úr elfacsarni intézett ez: az értekezés 15. 16. lapjain értekező F. úr 329 lapon lévő vélekedésével is megegyezőleg a' szokás törvény születésére valamely tettnek (Verböczy szerént *actus*) szükségességét állította, melynek a' törvényt rontó szokás törvény születhetése tekintetében, szükségesképpen törvénnyel ellenkezőnek vagy is törvényt sértőnek kell lenni; 's minek utánna megmúttatta volna azt, hogy ilyen törvényt rontó szokást alapító, írott törvénnyel ellenkező tette de jure sem a' népnek külön, sem a' fejedelemnek külön nem gondolható, azt állította, hogy a' népnek és fejedelemnek együtt véve sem lehetne oly írott törvénnyel ellenkező *actussa*; mely törvény elleni szokás törvényt alapította, annak mint törvényt megsemmisítőnek 's egyszersmind a' dolog természete szerént a' nép és fejedelem közös és csak országgyűlési végzés formájában képzelhető *factumának*, törvényhozói akarat *expressus* és nem *tacitus consensuson* épült kinyilatkoztatásának 's következőleg törvénnyel ellenkező *lex-nek* és nem *consuetudo-nak* kellett lenni. A' népnek mint olyanak külön is minden törvényes tettei csak*

országgyűlésiek lehetnek, annyival inkább csupán országgyűléseik lehetnek a' fejedelemmel közös tettei; ugyan is az országgyűlése az az organum, mely által a' népből és fejedelemből álló törvényhozó akarátja akár cselekvőleg akár halgatólag kinyilatkoztattatik; *cselekvőleg* midőn meghatározza azt hogy valami így vagy amugy történjen tehát midőn bár mi sinormértéket szab, *halgatólag* midőn nem szól az ellen a' mi megtörtént vagy történik. Már képzeljünk egy írott törvénnyel ellenkező országgyűlési factumát a' népnek és fejedelemnek együtt véve, nem de cselekvő itt inkább a' törvényhozó, mint halgató? nem de írott törvény születik é aból inkább mint szokás törvény? ítélje-meg maga F. úr, a' ki meg kell hogy esmérje, hogy akkor a' midőn azt a' mit értekező *actusnak* nevezett a' *tacitus consensus* alakjában állította az olvasó közönség elébe, értekező vélekedésén erőszakos elfacsarást követett-el.

4) F. úr a' 331 lapon értekezőnek ezen állítását „*A' Verböczy szerénti szokásos törvény ellenkezik a' hármas könyv készítése országosan megállított céljával, ilyen módosítással hozta-fel* „*Verböczy szerént nem ellenkezik a' szokás törvény a' hármas törvénynek céljával, nem de szembetűnő* itt is az elfacsarás? Megemlítésre méltó itt azon mód melyel F. úr feltett ezen állítását demonstrálja, a' mennyiben azt, hogy a' szokás törvény a' H. T. céljával nem ellenke-

zik azzal mutatja-meg, hogy a' H. törvényben vannak a' szokás törvényről szóló cikkek. Ki kételkedhetnék már azon okoskodás szerént, hogy a' Sidók juramentuma meg ne egyeznék a' H. T. céljával? midőn az mint a' Verbőczy bámúlásra méltatott systemájának koronája a' 3. R. 36 titulussában tündöklök. Egy bírálónak a' *célről* átaljában 's különösen egy törvény könyv *készítése országosan megálitott céljáról* más képzetel kell és lehet vala bírni.

Midőn már a' felhozott és bé is bizonyított *ellenzések érthetlenségek, erőszakos elfatsarások* eléggé kitüntették F. úr feleletének mi ségét, nincs egyéb hátra mint ezen felelet bírálásának vége felé sietni. F. úr eléggé megbírált állításain 's azokkal egyben függő véleménynein kívül különösen a' tárgyál szorosabb kapcsolatban álló következő állítások kívánnak még feleletet.

Először: F. úr 340dik lapon azt állítja, hogy a' *haza által hozatott szokásos törvény enyésztheti-el a' törvényt.*

Itt a' *hazán* F. úr kétségen kívül a' népet és fejedelmet együt véve vagy is az erdélyi törvényhozót érti, mert hogy a' *fejedelem és nemzet külön szokás törvényt* bé nem hozhat azt maga is kétséget nem szenvedő igazságnak valja a' 334dik lapon. Már az a' kérdés hogy a' törvényhozó miként hozhat bé irott törvényt elenyészthető szokás törvényt? *tettleget tselekvéssel nem* mert F. úr vélekedése szerént is (l. 325. 347) a' szokás tör-

vény halgatva hozatik-hé, 's külömben is a' törvényhozó tettleges tselekedete már *expres-*
sa és nem *tacita voluntatis declaratio* tehát
lex és nem *consuetudo* (H. K. Prol. 10 T.
 7. §.); vagy talán *halgatólag* úgy t.i. hogy
 valamely írott törvénnyel ellenkezőleg diva-
 tozó rendszabásnak nem mond ellene? úgy
 de az illetén rendszabásnak kezdődni kellett
 még pedig oly tettel (*actus*) mely írott tör-
 vénnel ellenkezett. Ezen írott törvénnyel el-
 lenkező *actust* F. úr vélekedése szerint is a'
nemzet és fejedelem külön, mint a' kik szo-
 kást nem hozhatnak bé (l. 354) úgy szin-
 tén a' *törvényhatóságok* mint a' kik az írott
 törvényt nem magyarázhatják-el nem töröl-
 hetik (340 l.) meg nem tehetik; *eggyes sze-*
mélynek olyatén törvény elleni *actussát* mely
 a' büntetést kikerülve még közkötelezésü szo-
 kásnak adna lételt, F. úr sem fogja meg-
 engedni akkor, a' midőn ezen hatalmat még
 egy törvényhatóságnak sem tulajdonítja; hogy
 az *ítélő székek vagy bírák*, sem tehetnek ily
 törvény elleni *actust*, addig is míg ez alább
 bővebben kifejtetnék, el kell esmerni F. úr-
 nak midőn a' 341 lapon maga mondja „a'
törvény azt mondja, a' bírónak a' törvé-
nyek szerint kell itélni. Ennél fogva azon
 törvénnyel ellenkező *actus*, mely írott tör-
 vényt rontó szokásnak kezdetet adhatna, ma-
 ga F. úr vélekedése szerint sem történhet-
 vén-meg-, F. úr vélekedése szerint sem szü-
 lethetik azon írott törvényt rontó, megsemmi-
 sítő szokás, mely a' legislator halgató helyben-

hagyása által közkötelezésü törvénné válhatna, 's következésképpen a' haza által hozatott törvényt elenyésztető szokás törvény *de jure non existit*.

Másodszor: F. úr a' 340 lapon minek-utánna azt állította volna hogy egy bizonyos nemzet, törvényhatóság, közönség az ország köz törvényeit nem magyarázhatják-el nem törölhetik; azt állítja ha pedig mindenik nemzet mindenik törvényhatóság, mindenik közönség öszve egyezne, csak úgy lehet magyarázó és eltörlő a' szokás törvény."

Hogy ezen úton is irott törvényt elenyésztető szokás törvény hozattalhassék-bé, értekező lehetetlennek állítja, még pedig éppen az F. úr állatása szerint. F. úr ugyan is mindenik nemzet törvényhatóság öszseségén értheti csupán az egész nemzetet a' fejedelemtől külön képzelve azt, ugy de a' 334 lapon maga állítja azt hogy a' nemzet külön, szokás törvényt bé nem hozhat; következésképpen midön azt állítja hogy a' nemzet külön szokás törvényt átaljában bé nem hozhat, azt is kell hogy állítsa, hogy törvényt magyarázó eltörlő szokás törvényt sem hozhat-bé. Hozzá járul még ehez az is, hogy ha a' külön nemzeteknek, törvényhatóságoknak törvényt magyarázó eltörlő actusait törvényteleneknek, tehát *de jure* nem létezőknek állítja F. úr, azokat csak is olyanoknak kell hogy tekintse akkor is, a' midön ugyan azon actusok mindenik nemzet vagy törvényhatóság kebelében megtörténnek, nem lehetvén okossággal megegygyezőleg

azt állítani, hogy a' mi külön törvényhatóságokban külön külön törvénytelennek nézethetetik, az csupán az által hogy mindenik nemzet vagy törvényhatóság kebelében ugyan azon módon megtörtént, nem csak elveszesse törvény elleni 's éppen azért büntetésre méltó karakterét, hanem még azon feljül köteleességü erőt is nyerjen. Osztán végtére valyon minő állásban függésben lennének a' külön nemzetek törvényhatóságok akár a' törvényhozó akár a' végre hajtó hatalomhoz, ha azoknak *öszve egyezése* az írott törvény elleni tselekedeteket törvényesekké tehetné nem csak, hanem még magát a' törvényt is elenyésztetné, azzal ellenkező rendszabást tévén annak helyébe. Megfontolta é azt F. úr?

harmadszor: F. úr a' 342 lapon ezt mondja: „Csupán a' 10dik pont alatt kijelelt esetekben lehetséges az, hogy a' Birák (törvényel) ellenkező ítéletet hozhassanak, és így szünetelt a' törvényt eltörlő szokás törvény.“

Értekező a' felhozott 10dik pontot kereste F. úr feleletében, de nem tanálta, végre megnyugodva csak ugyan abban hogy a' 327 és 328 lapokon elő számlált 10 eseteknek kell lenni annak a' mire F. úr itt hivatkozik, a' lévén F. úrnak vélekedése, hogy ha az írott törvény *elő ítéleten bal véleményen áll, ha tetre szabatra káros, használhatatlan, ok és czélnélküli, csonka, az idő lelkevel meg nem egyező, vétkes, értelmetlen*, — az Itélő Biró azokkal ellenkező Ítéletet hozhat, 's az által az írott törvényt

elrontó szokás törvény alapíthatik. Értekező F. úr ezen állítása ellenében a' következőket jegyzi-meg:

1.) Értekező valamint egész Értekezését, úgy abban azon állítását is, *hogy az Itélő Birónak trott törvénnyel ellenkezőleg itélni nem szabad*, honni törvényeink szaván és lelkén építette, kötelessége lesz vala ennél-fogva F. úrnak is feleletében ellenkező állítását, ugyan csak honni positiv törvényeken alapítani. Megtörténhetett volna ez az által hogy F. úr az Értekező erősségeit honni positiv törvényekből meritett erősségekkel czáfolta volna-meg; vagy ha ezt nem tehetette, a' mit valóban bajos is lett volna tennie, megkellett volna tehetetlenségét őszintén valani, ki kellett volna nyilatkoztatni hogy azon okoskodás melyel *Idolumát* a' törvényt rontó szokás törvényt minden módon oltalmazni akarja, nem honni törvényekből, ha nem subjectiv meggyőződéséből vagyon meritve. Ezt pedig azért is szükség lett volna tennie, mivel lehetnek 's vagynak is olyanok a' kik törvényeinkben nem jártasok annyira, hogy azt a' mi törvényes szín alatt jelenik-meg, a' valóban törvényestől megkülömböztessék, az ilyenek könnyen vehetnék F. úr pusztá okoskodásait törvény rendszabásai gyanánt, a' mi pedig nem lenne sem a' köz jó tekintetében tanácsos, sem F. úr czélzataival talán megegyező.

2.) Ha már F. úrnak csupa subjectiv okai lehettek arra, hogy a' felhozott esetek-

ben a' birónak törvényt rontó hatalmat tulajdonítottson akkor a' midőn mint fennebb érdekeltetett még az egész Népek sem engedi még csak azt is meg, hogy szokás törvényt hozzon-bé: kérdés hogy azon subjectiv okok kiálják é a' józan okosság bírálását. F. úr subjectiv okait soholt sem fejezi ki tisztán, mert az a' mi, az irott törvény eltöröltethetése tiz esetei előszámlálása után ezen szóokban mondatik a' 328 lapon „*el nem hihetem hogy ilyen esetekben a' ki a' törvényeket a' jussoknak bátorságára és a' statusnak boldogittására hozottaknak állítja, el kívánná tagadni az egész Nemzetnek öszsze egygyezésén alapított szokás törvénynek az ilyen törvényeket elenyésztető erejét*“ — csak *declamatio* és nem *argumentatio*. Békeltett volna F. úrnak bizonyítani minden ábrándozástól megtisztított nem *exclamatio* hanem *argumentumok* által azt, hogy a' jussok bátorsága, a' status boldogsága kívánja azt, hogy az irott törvénynek birót kötelező ereje ne legyen, hogy a' törvényhozó testületen kívül legyen még a' statusban egy oly más attól külön vált hatalom, mely az irott törvényen felül lévén emelkedve, azon rontó, megsemmisítő hatalmat gyakorolhat. Hogy F. úr az *argumentatio* ezen útját miért nem kívánta legyen követni azt könnyű kitanálni, azért t. i. mivel az okosság a' lehetetlennek demonstrálgatásától irtózik, az absurdumat bébizonyítani, bajos.

Értekező a' Polgári Társaságot egy oly

intézetnek tartja, melyben a' törvényhozás útján kinyilvánkozott közakarat alá kell minden egygyes akaratnak rendelve lenni elannyira, hogy a' legkisebb kivétel ezen alap regula alól, már a' polgári társaság létel principiuma sértésének nézettethetik. A' törvény úgy nézettethetvén mint közakarat kinyilvánkozása, annak a' társaság kebelében létező minden egygyes vagy moralis személyek cselekedetei sérthetetlen sinor mértékének kell lenni, különben a' közakaraton felül emelkedvén az egyes akarat, a' polgári társaság képzete elenyészett. Ennél fogva *törvény ellen cselekedni, törvényt rontani*, a' polgári társaság képzetével teljességgel egyben nem férhető képzetek, 's oly tettekre mutatók melyet még maga a' törvényhozó sem tehet a' nélkül, hogy maga magával életét veszedelmeztesse ellenkezésbe ne jöjjen. A' célaránytalan törvények is törvények 's kötelező erővel bírnak még a' törvényhozó testre magára nézve is, korlátolják annak munkásságát, mind addig, míg azok újabb törvények által fel nem cseréltetnek, mely felcserélés törvény elleni, törvényt rontó cselekedetnek nem nézettethetik, a' régibb törvény csak akkor szünnév-meg kötelező erővel birni, mikor már az újabb annak helyét elfoglalta.

3). Értekező maga is megesméri hogy egy oly polgári társaság, melynek törvényei az okosság, mindég a' Nép fisikai és erkölcsi szükségeihez mérsékelt kívánatainak

meg nem felelők, rendeltetése czélja felé bajosan 's talán éppen nem is közelíthet; azt sem tagadja hogy az F. úr által tíz pontok alatt felhozott törvényeink olyanok, 's azoknak más hasonló több törvényeinkel egyetembe leendő mentől hamarábbi elenyésztésökben F. úrral meg is egyeztik. Azonban bár mint meglégyen is a' felől győződve hogy az ilyen törvények elenyésztésével polgári életünk kifejlődése előmozdítatik: nem teheti mindazonáltal, hogy ezen következeiseiben nagy hasznu cél elérhetésére, a' józan okosság 's Hazánk törvényeivel ellenkező eszközöket fogadjon-el, vétke docrinának tartván azt, hogy a' cél az eszközöket megszentelhesse. Hogy e' részben az F. úr által ajánlott birói hatalom törvényt rontó ereje, el nem fogadható eszköz legyen világos a' fennebbieken kívül, a' következő alapos okokból is.

a). A' birói hatalom minden munkássága áll és állhat, a' Törvényhozó által hozott törvényeknek egyes esetekre való alkalmaztatásában. Mihelyt az, ezen határokon túl lépett, az által hogy nem törvény szerént hanem az ellen ítélt, ellenségesen csapott-bé a' Törvényhozói hatalom körébe, 's a' három hatalmok sulyegyenén nyugvó polgári alkotvány ingadoz.

b). A' birónak azon ítélete mely által valamely előtte álló kérdés törvénnyel ellenkezőleg döntetik-el, azon kérdésre nézve törvény erejével bir, 's mintegy törvény.

Már az a' kérdés lehet é szabad é a' perlekedőknek oly szabály szerint igazságot szolgáltatni ki, mely előttük esmértes nem volt nem lehetett, mely a' perbéli kérdés után született, akkor a' midőn a' *priori* is igaz az, hogy *lex non promulgata non obligat, lex retroactivam vim non habet?*

c). Ha megengedtetnék is az F. úr vélekedésével megegyezőleg, hogy csupán az *előítéleteken balvélekedéseken álló, káros, csonka, vétkes 'sat, törvényekkel ellenkezőleg* ítélhessen a' bíró, ugyan mi kezeskedhetik az iránt hogy a' bírónak mint embernek ítélet vagy karakterbeli lehetséges fogyatkozásainál fogva, ítéletek ne kelhessenek az ép, teljes, egészséges, hasznos, józan okossággal megegyező írott törvények ellen is? Az F. úr által eltörölhetőnek vélt törvények karakterei felfogása, meghatározása, alkalmaztatása, a' bíró individualitásától függ, lehet hogy egyik Bíró azt józan törvénynek látja a' mit a' más bal és előítéleten állónak, egyik károsnak azt a' mit a' másik hasznosnak, a' szerint a' mint egyiknek szabadabb miveltebb, a' másoknak fogultabb miveletlenebb ítélő tekettsége. a' szerint a' mint egyiknek erősebb tántoríthatatlanabb, a' másoknak gyengébb 's mellékes érdekek által meghatározhatóbb karaktere. Lehet p. o. 's légyen is olyan Bíró a' ki bal és elő ítéleten állónak tartja a' H. K. 1 R. 17. 18 T. károsnak a' H. K. 1 R. 58 T., ok és cél nélkül valónak a' H. K. 1 R. 52 T.

az idő lelkével meg nem egyezőnek a' H. K. 1 R. 10. 23. 24 T, vétkesnek a' H. K. 2 R. 4 Titulussát 'sat. Nagyon megcsalatkoznék Értekező F. úr valamennyire felfogott gondolkodása módja felüli ítéletében ha feltenné azt, hogy a' felhozott törvényeket maga F. úr is olyanoknak tartja, mint a' melyeket a' bíró belső meggyőződését követve félrevethet eltörölhet, már pedig olyanoknak kellene hogy tartsa, midőn (l. 345) *monstrum horrendumnak*, ördögnek nevezi azt a' bírót a' ki meggyőződése ellen, lelki esméret nélkül ítél. Nem semiség az, a' mit Verböczy a' bírói kettős conscientiaról ír, olvassa-meg azt F. úr, gondolkozzék rolla, 's ha nem hirtelenkedik ítéletében, által fogja látni, hogy a' bírói önkény törvény gázolásai ellen, ha az ott mondottak biztosítására egy kis *realis responsabilitas* is accedalna bajosan lehet jobb eszközt tanálni. A' bírónak mint bírónak légyen a' törvény lelki esmérete, különben a' hány bíró, annyi törvény vagy is semmi bizonyos törvény nem lesz. A' bíró is csak ember, Értekező legalább nem képes úgy mint F. úr szüntelen pengetni azt hogy *ember és nem angyal polgárok társaságában élünk* 's még is oh megfoghatatlan (de nem kimagyarázhatatlan) *consequentia!* a' bírót *angyalnak* venni (l. 341).

d). Honni törvényeink is több helyeken és tisztán kifejtve mondják azt, hogy a' bírónak *non de lege sed secundum legem* kell itélni; ezt maga F. úr is megesméri midőn

a' 341 lapon ezt mondja a' törvény azt mondja, a' bírónak a' törvények szerént kell itélni. A' logikának még eddig fel nem tanált, 's ezután is bajosan feltalálható törvénye szerént okoskodott tehát akkor F. úr, a' midőn a' 342 lapon azt mondja hogy a' positiv törvény ezen rendelkezéséből nem következhetik az, hogy, csupán az F. úr által 's éppen nem a' törvény által kijelelt esetekben, ne ítélhessen a' bíró törvény ellen is.

e). Rendkívül való eszközökhöz csak akkor lehet és szabad folyamodni a' mikor a' veszedelem akkora és olyan hogy azon rendszeréuti úton orvosolni nem lehet. Rendkívül való eszköznek tartja Értekező a' rossz törvények elenyésztetésére a' bíró törvényt rontó hatalmát akkor, a' midőn törvényeink szerént azokon maga a' Törvényhozó, a' rossz törvénynek jobbal leendő felcserélése által orvosolhat. Ezt maga F. úr is sejdítette, de a' törvényrontás sokkal commodabb 's mi türes tagadás némelyekre nézve hasznosabb módja oltalmazására a' 344 lapon igyekezett megmutatni azt, hogy ha a' káros törvény eltörléséig a' bíró törvény ellen ítéletet nem hozhat, az ország alkotmányának össze kell bomolni (!!)

Ezen egy alkotmányos ország polgárja koponyájában meg sem férhető állítást, még erősségekkel is iparkodik F. úr támogatni, kétségen kívül azért, hogy azt másokkal is elhitesse. Erősségei ide mennek-ki, hogy ha a' törvény hiteles magyarázását eltörlését csupán diaetá-

tól kellene várni úgy 1) a' gyakori országgyűlés terhe a' polgárokat elszegényitené, (auri sacra fames quid non mortalia cogis pectora!) 2) A' biró a' ravasz ügyészekkel egy kézre dolgoznék (az a' biró, a' ki F. úr szerint eléggé angyal a' törvényt rontó hatalom bírálására!) 3) Az országgyűlése nem képes czélarányos törvényeket hozni'sat. Ezen erősségek czáfolásába Értekező nem kíván méjjebben eraszkedni, *latet angvis in herba, fugite hinc o pueri!* alkotmányos országban azzal a' ki a' Törvényhozó test munkássága törvénytől kiszabott folyhatása ellen erősségeket keres, bajos is kényes is, de mindenek felett lelket keserítő, vitatásba ereszkedni.

negyedszer, F. úr maga is által látja a' 546 lapon hogy önn theoriája sem leend eléggé hatalmas megelőzni azt, hogy az usus köppenyege alatt *abususok* ne csusszanak-bé. Az *abususoknak* F. úr sem barátja, azokat mint tudatlanság haszon lesés következéseit eltörlendőknék, még kezdetben megfojtandóknak állítja. Jól van, de az a' kérdés, mi a' különbség az *usus* és *abusus* között? ezen kérdésre F. úr röviden azt feleli, hogy azon *usus* mely a' szokás törvény' F. úr által kijelelt kívánatosságával nem bir, *abusus*, úgy de a' milyen *jussa* volt F. úrnak subjectiv meggyőződése bélátása szerint az érdekllett kívánatosságokat á priori meghatározni, éppen olyan *jussa* van másnak is subjectiv okokból más kívánatosságokat állítani meg,

's azt a' mit F. úr *usus*nak nevez, *abusus*-nak nevezni. Mi lesz, mi lehet így az *usus*-nak megesmértető jele? Felelet, kinek kinek az ő subjectiv hite meggyőződése, mely a' mint F. úr is tapasztalhatta sokszor nem annyira a' *pura ratio*, mint az *impura ratio* által szokott meghatározatni, következésképpen az *usus* lesz *abusus*, 's az *abusus* lesz *usus*. Mennyivel meghatározottabb lenne, a' józan okosság kívánatival 's honni törvényink szellemével megegyezőleg *usus*nak nevezni azt a' mi *praeter* vagy *secundum legem*, *abusus*nak a' mi *contra legem*-divatoz.

Végezetre nem teheti Értekező hogy F. úr feleletének végére és elejére még két jegyzést ne tégyen. A' végén egy nagy status ember elmés mondása rekeszti-bé a' feleletet, melyben a' Magyar Nemzet alkotmányára egy éles beretvához hasonlittatik, *melyet a' ki jól tud használni a' durva szakáltól ábrázatját megszépítheti, a' ki nem tud használni, a' nyakát elmetzheti*. Ezen hasonlítást maga magába véve érti Értekező, mert ha erőt lehellő szakállos eldődeinkel magunkat össze hasonlítjuk szembetűnő hogy jól használt alkotmányunk által elégé kivagyunk beretválva; csak azt nem érti, hogy mi köze vala ezen finalénak a' szokás törvényrűli felelettel, vagy talán az *usus* az az éle a' beretvának mely észre vehetetlenül minden fájdalom nélkül szépitt?

A' felelet homlokán álló motto arra mutat, hogy F. úr az *ultrák* ellen készült harcz-

ra feleletében. Megengedjen F. úr, de Értekezőnek eszébe jutott annak olvasása közben, amaz híres Don és a' szélmalma. Értekező a' mint értekezése 's e' jelen felelete is mutatja, elannyira ragaszkodik hazája írott törvényeihez, hogy még a' megavultakat is tiszteletben kívánja tartani mind addig míg azok a' törvénytől meghatározott módon a' törvényhozó által újabbal fel nem cseréltetnek. — Szokása é ez az ultráknak? nem de dogmájok é ezeknek az írott törvény kötelező erejének tagadása? nem de kívánatos ezek előtt mindaz a' mi a' positiv meglévő törvények rontásának megsemmisítésének előmozdítója? Valyon már már melyik van ezekkel szorossabb confraternitásban, *Értekező* é a' ki, az írott törvényt sértethetetlennek az az iránt tartozó engedelmességet feltételetlennek valja, vagy F. úr a' ki a' törvényt megronthatónak az az iránti engedelmisséget belső meggyőződéstől függőnek állítja? — in vitium ducit culpae fuga si caret arte!

R.

(*A' 2dik feleszt. 12dik számhoz tartozik*)